

УДК 346.11

Ю. О. Крицак**ПРАВОВА ПРИРОДА ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ**

Проаналізовано правову природу літературного твору, сформульовано його поняття. Проведено порівняння літературного твору з інформацією та з цієї точки зору проаналізовано зміст літературного твору.

Правова природа більшості юридичних явищ є багатоманітною. До того ж юридичні явища можна розглядати з різних позицій. Отже, дослідження правової природи категорій в юриспруденції є майже невичерпним і додавати до них нові риси означає поповнювати уявлення про них, краще розуміти їхню природу.

Літературні твори як об'єкти правової охорони мають не настільки давню історію, як, наприклад, об'єкти права власності: земельні ділянки та інше нерухоме та рухоме майно. Регламентування охорони останніх відноситься до часів Стародавнього Риму. Одна з перших у галузі охорони літературних творів – Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів була прийнята у порівнянні з цим відносно недавно – у 1886 році. Втім, про недолік уявлень про літературні твори казати не доводиться.

Попри це правова природа літературних творів має додатково досліджуватися у зв'язку з постійним розвитком суспільних відносин та доктринальних уявлень у праві. Так, останнім часом бурхливого розвитку набувають інформаційні відносини, створюється інформаційне законодавство. Як і чи може воно конкурувати із законодавством про авторське право та їх взаємозв'язок – лише один з недосліджених аспектів. Досі немає доктринального та сучасного легального поняття літературного твору. Все це коло недосліджених питань та їх важливість для просування уявлень про сучасну правову природу літературного твору зумовлює актуальність обраної тематики дослідження.

Останнім часом з'явилися ґрунтовні праці О. В. Кохановської, яка визначила природу та сутність інформаційних відносин [1, с. 49–61]. Концепцію обмежень у цивільному праві у своїй праці обґрунтував Є. О. Мічурін [2]. Проте ще занадто мало приділялося в науковій літературі уваги розгляду природи літературного твору у співвідношенні з інформацією, здебільшого не розглядалися обмеження при здійсненні права на літературний твір. Коло цих питань потребує дослідження, так

само потрібним є і прискіпливий розгляд правової природи літературного твору.

Отже, метою цієї статті є визначення природи літературного твору та формулювання його доктринального поняття. Завданнями є проаналізувати існуючі уявлення про правову природу літературного твору, його ознаки та особливості, стан законодавчого регулювання літературних творів та сформулювати відповідні висновки.

Як зазначає Ц. Тодоров, у європейських мовах слово «література» в його сучасному значенні виникло зовсім недавно, у ХІХ столітті. Багато мов (наприклад, мови Африки) до цих пір не мають родового терміна для позначення всіх видів літературної творчості. Сучасна література виключно багатоформна: враховуючи різноманітність письмових текстів, які з різних точок зору прийнято відносити до літератури, навряд чи знайдеться людина, яка наважиться сьогодні провести межу між тим, що є літературою, і тим, що нею не є [3]. Однак у юриспруденції це зробити необхідно принаймні для того, щоб відрізнити об'єкти авторських прав – літературні твори та відповідні правовідносини – від тих, що такими не є.

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів вміщує поняття літературного та художнього твору (ст. 2). Воно звучить так. Термін «літературні і художні твори» охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені, як-то: книги, брошури та інші письмові твори, лекції, звертання, проповіді та інші подібного роду твори; драматичні і музично-драматичні твори; хореографічні твори і пантоміми, музичні твори з текстом або без тексту; кінематографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним кінематографії; малюнки, твори живопису, архітектури, скульптури, графіки і літографії; фотографічні твори, до яких прирівнюються твори, виражені способом, аналогічним фотографії; твори прикладного мистецтва; ілюстрації, географічні карти, плани, ескізи і пластичні твори, що відносяться до географії, топографії, архітектури або науки [4]. Це поняття виглядає дуже громіздким і викладено шляхом перелічення різних творів, що визначаються як літературні та художні. Більш того, літературний твір тут подається поряд із художнім, що теж не повною мірою задовольняє науковий інтерес до категорії літературного твору. До літературних творів не належать твори мистецтва, а лише твори в галузі літератури і науки. Таке саме розуміння літератури викладено у тлумачному словнику С. І. Ожегова. Під літературою тут розуміється як твір, що має наукове, художнє значення (поезія, проза, драма), так і твори в

якійсь галузі знання (політичній, технічній тощо) [5, с. 328]. Різні джерела переконують, що літературний твір є родовим поняттям. Воно охоплює різні види літературних творів: комедію, прозу, пісню, нарис, роман тощо [6]. В юридичній літературі також у цілому підтверджується позиція про віднесення до творів літератури не лише літератури різних жанрів, але й творів більш практичного значення: посібників, рекламних текстів, інструкцій з експлуатації техніки та інших творів, що за допомогою символів та знаків фіксуються на матеріальному носії [7, с. 162].

Відповідно, є підстави сформулювати доктринальне поняття літературного твору. Літературний твір – це продукт інтелектуальної творчості людини в галузі літератури та науки, що у вигляді символів і знаків зафіксований на матеріальному носії. Цим поняттям, враховуючи важливість розуміння поняття літературного твору для практичного застосування, пропонуємо доповнити ст. 1 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Далі проаналізуємо докладно окремі ознаки літературного твору, що мають важливе значення і потребують розкриття.

До ознак літературного твору варто віднести форму його вираження. Це має бути вираження твору на матеріальному носії, причому цей носій має бути об'єктивований. Тобто запам'ятовування літературного твору іншим суб'єктом (не автором) не буде вважатися відображенням авторського твору на матеріальному носії. Адже інший суб'єкт може інтерпретувати чужий літературний твір, що він запам'ятав на власне розуміння (навіть несвідомо для себе, будучи впевненим, що запам'ятав саме так, як йому це довів автор літературного твору).

Матеріальний носій, на якому відображений літературний твір, має бути, крім об'єктивної форми, таким, щоб він міг бути здатним до запису й, відповідно, до відтворення інформації, її зчитування (не бути пошкодженим на момент запису). Адже неможливість відтворення інформації, що заздалегідь відомо, робить неможливою перевірку відображення твору на матеріальному носії. Не беремо до уваги можливість подальшого пошкодження такого носія – це вже не юридичні, а скоріше, технічні нюанси, що потребують окремого розгляду. Відтворення з носія, на якому розміщений літературний твір, може припускати в необхідних випадках наявність відповідного відтворюючого технічного обладнання: комп'ютера, магнітофона тощо.

Слід приєднатися до позиції О. В. Кохановської, яка вказала, що інформацію та матеріальну об'єктивну форму, в якій вона може втілюватися, не треба ототожнювати [1, с. 59]. Вважаємо, що цю тезу можна поширити на літературний твір,

оскільки він складається з інформації. Звісно, не будь-яка інформація є складовою літературного твору. Отже, слід розрізняти права на матеріальний носій, на якому викладено літературний твір, та на сам цей твір як об'єкт авторського права, що складається з певної інформації. Втім, літературний твір не є інформацією у власному розумінні цього слова. Він охороняється спеціальним законодавством про авторське право, оскільки літературний твір не є набором знаків та символів (що достатньо для інформації), а в ньому втілена творча праця людини (чого не вимагається для інформації).

Отже, не треба ототожнювати матеріальний носій, на якому розміщений літературний твір, та об'єкт авторського права. Аналогічно підходить до цього і Закон України «Про авторське право і суміжні права» [8], у ч. 1 ст. 12 якого вказано: «авторське право і право власності на матеріальний об'єкт, в якому втілено твір, не залежать одне від одного. Відчуження матеріального об'єкта, в якому втілено твір, не означає відчуження авторського права і навпаки». Якщо право власності на носій та авторське право на літературний твір співпадають, то проблем та колізій між цими правами не виникає.

Однак, якщо власником носія, на якому розміщений авторський твір, виявиться інша особа, вона може вимагати від автора компенсацію за матеріальний носій. Адже враховуючи суспільну цінність авторського твору, його унікальність на відміну від звичайного матеріального носія: паперу, CD-диска, флеш-пам'яті, не буде розумним (суперечитиме ст. 3 ЦК України) вимагати від автора стерти твір та повернути носій його власникові. Зокрема, ч. 2 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює: «... якщо збереження об'єкта, в якому втілено оригінал твору, є неможливим, власник матеріального об'єкта, в якому виражено оригінал твору, повинен дозволити авторові зробити копію твору у відповідній формі, а якщо це стосується архітектурної споруди – фотографії твору».

Підтвердження такому підходу за аналогією знаходимо в історії, коли більша суспільна користь від одного об'єкта бралася за основу перед меншим суспільним значенням від іншого об'єкта. Так, у Стародавньому Римі вважалося, що коли одна особа вбудувала у свою будівлю матеріали, які належали іншій особі (*bona fide*), то вбудовані матеріали ввідакти не підлягали. Адже для цього слід було б зруйнувати будівлю, побудовану з цих матеріалів. Це пояснювалося *bonum publicum* – народно-господарськими міркуваннями. Обмеження права легального власника будівельних матеріалів у даному разі повинно було запобігти руйнуванню будівель [9, с. 37]. Хоч у наведеному

випадку йдеться про матеріальні речі, однак деяку аналогію провести можна: менш цінний об'єкт (будівельні матеріали) не можна було отримати за ввічливою ціною, оскільки вже з використанням цих матеріалів та завдяки людській праці з'явився більш цінний та корисний для суспільства об'єкт – будівля. У наш час, коли людина є вищою соціальною цінністю, творчість людини як складова людської праці має охоронятися у рамках цієї концепції. Отже, літературний твір, відображений на чужому матеріальному носії, має для суспільства взагалі та як продукт творчої унікальної людської праці зокрема загальний пріоритет перед простим матеріальним носієм, що такої унікальності не має.

У той же час, враховуючи непорушність права власності та його захист законом, вповні виправданим буде вимагати від автора твору компенсувати власникові вартість носія, якщо він виявився чужим. Відповідно, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та додати до неї наступний абзац: «За погодженням між автором твору та власником матеріального об'єкта, в якому виражено оригінал твору, право власності на останній може перейти до автора твору з відповідною компенсацією останнім власникові матеріального об'єкта повної вартості цього об'єкта».

Іншою ознакою авторського твору є його *творчий характер*. Причому вираження твору в об'єктивній формі (перебування його не лише у свідомості автора) робить схожим його з інформацією. Адаже остання також складає певні відомості, і авторський твір їх, звісно, теж вміщує. Втім, поняття інформації лише пересікається з поняттям літературного твору. Спільним є те, що літературний твір вміщує певну інформацію. Проте, до інформації як такої не ставиться вимога про втілення в неї творчої праці людини.

Творчий характер літературного твору є конститутивною ознакою, що відрізняє літературний твір від іншої інформації. Як пише О. М. Золотарьов, творчу діяльність людини слід розглядати як юридичний факт – одну з необхідних умов виникнення авторсько-правових відносин [10]. Причому авторське право охороняє зміст твору. Однак воно зазвичай не поширюється на назву літературного твору, за винятком випадків, коли ця назва має оригінальний, творчий характер. Так, за однією із судових справ позивач не зміг довести творчого (оригінального) характеру назви, використаної ним для серії книг «Енциклопедія для дітей та юнацтва», яку він застосував раніше, ніж відповідач [10]. Отже, монополія на назву літературного твору в автора зазвичай відсутня. Це доводить як судово практика, так і численні приклади з практики, коли багато різних за змістом книг з навчальних дисциплін мають однакову назву, наприклад

Цивільне право України, і тут визначальними є передусім прізвища авторів літературного твору.

До інформації взагалі на відміну від літературного твору не ставляться вимоги щодо творчого характеру. Більш того, творчий характер літературного твору не є таким, що визнається апріорі, його у спорах з авторських правовідносин доводиться доказувати. Так, у літературі вказано, що у спорах з авторських правовідносин автор має доводити в суді, що ним була пророблена саме творча робота, для чого необхідний єдиний легалізований підхід до визначення творчої діяльності [10].

Законодавство України вказує на окремі об'єкти, що не є об'єктами авторського права. Таким не є повідомлення про новини дня або поточні події, що мають характер звичайної прес-інформації (ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Однак це є інформацією, адже згідно зі ст. 1 Закону України «Про інформацію» інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Простежуються спільні риси із літературним твором, який також має бути виражений в об'єктивній формі, оскільки ідеї автора, не втілені поза свідомістю останнього, не є твором [7, с. 162].

Спільним є те, що інформація, як літературний твір, є вираженими на матеріальному носії, а літературний твір, звісно, вміщує відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях. Отже, за формою вираження літературний твір схожий з інформацією, та на відміну від літературного твору до інформації не ставиться вимога щодо творчого характеру.

Втім, літературний твір складається з різного роду інформації, в ньому можуть вміщуватися різні види інформації, визначені ст. 10 Закону України «Про інформацію» зокрема: інформація про фізичну особу; інформація довідково-енциклопедичного характеру; інформація про стан довкілля (екологічна інформація); інформація про товар (роботу, послугу); науково-технічна інформація; податкова інформація; правова інформація; статистична інформація; соціологічна інформація.

Важливо підкреслити, що режим використання різного роду інформації, що вміщується у літературному творі, повинен відповідати законодавству про інформацію, і автор обмежений у тому, щоб її довільно використовувати за власним розсудом у всіх випадках, коли він цього забажає. Адже можуть виникати окремі (віддільні від суто авторсько-правових) відносини з приводу інформації, що вміщується у літературному творі). Так, Є. В. Петров відзначив, що відомості, які складають інформацію, можуть передаватися від однієї особи до іншої на оплатній основі (наприклад інформація про особу (вставка наша. –

Ю. К.) [11, с. 123]. Така інформація є самостійним об'єктом цивільного обігу і має передаватися за окремими цивільними договорами. Більш того, автор обмежений у розповсюдженні через літературний твір інформації, що становить державну таємницю, конференційної інформації (наприклад інформації про стан здоров'я особи без дозволу цієї особи – ч. 3 ст. 286 ЦК України) тощо.

Таким чином, автором зроблено такі висновки:

1. Сформульовано доктринальне поняття літературного твору, враховуючи громіздкість поняття, що викладено у Бернській конвенції з охорони літературних та художніх творів (1886 р.), формулювання там категорії літературного твору разом із категорією художнього твору. Відтак, *літературний твір – це продукт інтелектуальної творчості людини в галузі літератури та науки, що у вигляді символів та знаків зафіксований на матеріальному носії*. Це поняття відповідає критерію лаконічності та дає первісне уявлення про літературний твір у сучасному праворозумінні.

2. У зв'язку з розвитком останнім часом законодавства про інформацію слід підкреслити, що за формою вираження літературний твір складається з різного роду інформації. У літературному творі може вміщуватися інформація про фізичну особу, інформація довідково-енциклопедичного характеру, інформація про стан довкілля (екологічна інформація) тощо. Режим використання цієї інформації у літературному творі повинен відповідати законодавству про інформацію. Отже, слід відрізнити окремі (віддільні від суто авторсько-правових) відносини з приводу інформації, що вміщується у літературному творі.

Список літератури: 1. Кохановская Е. В. Теоретические аспекты определения роли нотариуса в защите информационных прав участников гражданских правоотношений / Е. В. Кохановская // Альманах цивилистики : сб. статей. – Вып. 3 / под ред. Р. А. Майданника. – Киев : Алерта ; КНТ ; Центр учеб. лит., 2010. – С. 49–61. 2. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (теоретико-правовий аспект) : монографія / Є. О. Мічурін. – Х. : Юрsvit, 2008. – 484 с. 3. Тодоров Ц. Понятие литературы: [Електронний ресурс] / Ц. Тодоров. – Режим доступу: <http://www.philology.ru/literature1/todorov-83b.htm>. 4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів [Електронний ресурс] : Паризький Акт від 24 лип. 1971 р. : змінений 2 жовт. 1979 р. – [Чинний в Україні з 25 жовт. 1995 р.]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_051&print=1. 5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 7-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с. 6. Литература – понятия и жанры. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sci.aha.ru/ALL/g17.htm>. 7. Цивільне право України. Альбом схем : навч. посіб. – Вид. 3-є, перероб. та доп. / за заг. ред. Є. О. Мічуріна. – Х. : ФОП Мічуріна Н. О., 2010. – 448 с. 8. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : закон України від 23 груд. 1993 р. – Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12>. – Редакція від 09.05.2011. **9.** Петражицкий Л. И. Права добросовестного владельца на доходы с точек зрения догмы и политики гражданского права / Л. И. Петражицкий. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1897. – 404 с. **10.** Золотарев А. М. Творческий характер произведения как признак объекта авторского права [Электронный ресурс] / А. М. Золотарев. – Режим доступа: <http://www.yurclub.ru/docs/civil/article47.html>. **11.** Петров С. В. Інформація як об'єкт цивільних відносин : монографія / С. В. Петров. – Донецьк : Вебер, 2007. – 206 с.

Надійшла до редколегії 07.07.2011

Проанализирована правовая природа литературного произведения, сформулировано его понятие. Проведено сравнение литературного произведения с информацией и с этой точки зрения проанализировано содержание литературного произведения.

The legal nature of a literary work is analyzed, its notion is given. The comparison of a literary work with the information is spent and from this point of view the literary work maintenance is analyzed.